

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД У МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА РІВНІ СИНТАКСИСУ)

Світлана Єрмоленко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті запропоновано науково-теоретичне обґрунтування й практична реалізація методики навчання синтаксису на засадах функціонального підходу. Наведено розроблену автором систему тренувальних завдань різного характеру для розвитку комунікативно-діяльнісних умінь і набуття мовленнєвих навичок. Здійснено опис різних стилістичних фігур, які вивчає стилістичний синтаксис (парцельовані речення, обірвані речення, періоди, еліпс, замовчування, риторичні звертання); розглянуто стилістичні синоніми.

Ключові слова:

методика навчання синтаксису; власне стилістичні вправи; функціональний підхід; стилістичний синтаксис; стилістичні фігури.

Анотация:

Ермоленко Светлана. Функциональный подход к методике обучения украинскому языку (на уровне синтаксиса).

В статье представлено научно-теоретическое обоснование и практическая реализация методики обучения синтаксиса на основании функционального подхода. Предложена разработанная автором система тренировочных заданий различного характера для развития коммуникативно-деятельных умений и приобретения речевых навыков. Представлено описание различных стилистических фигур, которые изучает стилистический синтаксис (парцелированные предложения, оборванные предложения, периоды, замалчивания, риторические обращения); рассмотрены стилистические синонимы.

Ключевые слова:

методика обучения синтаксису; собственно стилистические упражнения; функциональный подход; стилистический синтаксис; стилистические фигуры.

Resume:

Yermolenko Svitlana. Functional approach to the methodology of teaching the Ukrainian language (at the level of syntax).

The article proposes a scientific-theoretical justification and practical implementation of the syntax teaching methodology based on the functional approach. The system of training tasks of various character developed by the author for development of communicative and active skills and acquisition of speech skills is offered. A description of various stylistic figures, which stylistic syntax studies, is presented (parceled sentences, broken sentences, periods, understatements, rhetorical addresses); stylistic synonyms are considered.

Key words:

syntax teaching methodology; actual stylistic exercises; functional approach; stylistic syntax; stylistic figures.

Постановка проблеми. Зміна освітньої парадигми потребує переосмислення традиційної організації навчання української мови, розроблення нових технологій. Функціональний підхід до вивчення синтаксису є дієвим, оскільки синтаксис простого і складного речення вивчається на рівні текстів різних функціональних стилів. Поєднання стилістики та синтаксису позитивно впливає на розуміння лінгвістичних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню функціонального підходу до синтаксису присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів: Н. Арутюнової [1], С. Бевзенка [3], І. Вихованця [5], К. Городенської [6], Н. Гуйванюк [7], С. Єрмоленко [9], А. Загнітка [10], Г. Золотової [11], Н. Іваницької [12], В. Матезіуса [16], М. Плющ [22], К. Шульжука [25] та ін. З погляду методики, це питання вивчали М. Вашуленко [4], Т. Донченко [8], Т. Ладженська [15], В. Мельничайко [17], М. Пентилок [20], К. Плиско [21], Г. Шелехова [24] та ін. Функціональний підхід до навчання синтаксису забезпечить, на думку дослідників, професійне засвоєння синтаксичної системи як засобу спілкування.

Традиційна методика вивчення синтаксису у вищій школі передбачає системно-описовий підхід до розгляду синтаксису, який лише частково відповідає сучасним вимогам, тому останні дослідження містять нові підходи

до окресленої проблеми. Прикладом може слугувати методика формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів на завершальному етапі вивчення синтаксису, побудована на засадах комунікативно-діялісного й функціонально-стилістичного підходів, яку дослідив С. Омельчук [19]. Доцільність комунікативно-діялісного підходу в мовній освіті вчителів української мови і літератури довела І. Кухарчук [14]. Реалізацію функціонально-комунікативного підходу в процесі вивчення простого речення на уроках російської мови в школі вивчала С. Одайник [18]. Залишається незаперечним той факт, що на сьогодні немає єдиних підходів до вивчення синтаксису.

Системно-описовий підхід не може цілком забезпечити формування, з одного боку, комунікативних умінь учнів відповідно до вимог Державного освітнього стандарту, а з іншого – методичну підготовку вчителів. Недолік нинішньої системи навчання в тому, що коли організація навчальної діяльності учнів загальноосвітньої школи та інших середніх закладів спрямована на формування мовної особистості, то авторські програми та підручники з цього розділу граматики традиційно передбачають передусім засвоєння учнями основних теоретичних положень з синтаксису. На сучасному етапі становлення національної системи освіти в Україні

важливого значення набуває формування професійної культури через виявлення творчої активності особистості. Тільки особистість може сформувати особистість, тому про формування особистості учня можна говорити лише за умови, якщо педагогічні навчальні заклади формують особистість учителя.

Формулювання цілей статті. Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування та практична реалізація методики навчання синтаксису на засадах функціонального підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синтаксис – розділ граматики, що вивчає правила поєднання слів у речення. Реченням називається граматично та інтонаційно оформлена цілісна мовна одиниця, яка є основним засобом формування й висловлення думки. На відміну від лексики та фразеології синтаксис не має чітких щодо стильового забарвлення одиниць, прикріплених до певних сфер мовлення. Той чи той тип речення, конструкція, зворот належать, зазвичай, до загальномовних засобів і використовуються в різних сферах. Тому можна вести мову лише про певні обмеження у вживанні окремих конструкцій чи зворотів у якомусь різновиді мовлення, а не про пов'язаність цих конструкцій з одним функціональним стилем.

Проте синтаксис має чималі стилістичні можливості, які ґрунтуються на досить розвиненій синонімії характерних для нього явищ.

Свідоме плекання мови, вивчення всіх її особливостей сприятиме виробленню мовного чуття. «А те чуття мови, – наголошувала О. Курило, – стає у великій пригоді тоді, коли думка, ширшаючи, ідучи вглиб, вимагає нових висловів, коли треба знайти зв'язок між конкретним і абстрактним значенням окремих слів і цілих зворотів, словом, коли треба творити мову!» [13, с. 123].

Стилістичні засоби всіх рівнів української мови вивчають в окремих розділах (науках) стилістики: фоностилістиці, лексичній і граматичній стилістиці. Проте є в стилістиці засоби, які мають міжрівневий характер.

Стилістичними засобами організації тексту в синтаксичному плані є стилістичні фігури.

Стилістичні фігури – особливі мовні звороти, своєрідні сполучення слів і синтаксичні побудови фраз, які надають мові образності, посилюють виразність та емоційність висловлювання. До стилістичних фігур належать: анафора, епіфора, анепіфора, епанефора, ампліфікація, асиндетон, полісиндетон, повтор, тавтологія, плеоназм, оксиморон, антитеза, паралелізм, градація, параномазія, парцеляція, інверсія, анаколуф, еліпс, замовчування, ретардація, риторичне

звертання, риторичне запитання, риторичний вигук, риторичне заперечення, асиндетон, рефрен, лейтмотив тощо. Стилістичні фігури слід відрізняти від тропів, які будуються не за синтаксичним принципом [23, с. 65–66].

Це особливі синтаксичні конструкції, що характеризуються оригінальністю форми. Використовуються як засіб логічного виділення й упорядкування тексту. Така функція властива їм у всіх стилях мовлення, насамперед у науковому й офіційно-діловому. У художніх текстах, у розмовному мовленні, у деяких жанрах публіцистики ці фігури сприяють увиразненню лексичних засобів, посилюють їхні емоційно-експресивні можливості. Функції стилістичних фігур залежать від уживаної в них лексики та інтонаційних видозмін. Одна з найдосконаліших фігур стилістичного синтаксису – період.

Період має в сучасній українській мові такі значення: проміжок часу, обмежений певними датами, подіями; певна стадія, фаза чогось; невелика закінчена побудова, що складається з двох музичних фраз, подібних за структурою, які завершуються різними каденціями; складна побудова, що характеризується детальним викладом думки, має завершену інтонацію; група цифр нескінченного десяткового дробу, що повторюються в однаковій послідовності.

Стилістику період цікавить як синтаксичне явище. Учення про період та його стилістичні можливості розроблялось ще в античні часи. Є ряд визначень цієї конструкції. Одні визначення побудовані на зовнішньому враженні, яке період справляє на читача або слухача. У них підкреслюється монументальність, пишність, стрункість (Л. Булаховський), рівновага, єдність компонентів (Ж. Марузо), музичність (О. Пешковський). Інші визначення ґрунтуються на граматичних властивостях періоду (йдеться про типи речень, що входять до його складу). Узагальнює ці характеристики таке визначення: Період – особлива синтаксична конструкція, побудована з гармонійно організованих частин, які, замикаючись у коло, створюють у логічному та інтонаційному плані цілком завершену й своєрідну одиницю мови. З боку змісту, період характеризується розгорненим викладом теми, а з боку форми – упорядкованим розташуванням компонентів і ритмічністю [2, с. 23]. Напр.: *Ще цвіло жилаве ведмеже вушко, хоч кілька жовтих округлих квіток, прибитих нічними приморозками, лежало біля кореня, ще синіла одинока квітка розпарованих братків, ще зеленіли оповиті миштим синім оксамитом, молоді пагінці, // одначе осінь уже владно господарювала в лісах, і оголені куці шипшини червоніли продовгуватими коралами* (М. Стельмах).

Отже, у періоді виділяють дві взаємно зрівноважені частини: перша (засновок), до якої входить кілька однорідно побудованих елементів (наприклад, підрядних або головних речень), і друга (висновок), що замикає першу логічно, граматично та інтонаційно. Між засновком і висновком є пауза – теж важливий складник цієї синтаксичної побудови. Пауза не лише розмежовує дві частини періоду, а й привертає увагу до висновку, який може бути поєднаний з кожним компонентом засновку.

Періодові притаманний поширений, складний, розгалужений спосіб організації й висловлювання думки. Він характеризується інтонаційною цілісністю. За типом – це інтонація простого речення, яка може бути досить строкатою щодо практичного втілення в обох частинах. Ритмічність періоду забезпечується розміром речень першої частини та їхнім паралелізмом. Цій синтаксичній конструкції властивий постійний порядок розташування частин. Найважливіші показники періоду містяться в паралельно-членному засновку, напр.: *Коли чари і радість заслоняють серпанком сумнівів, коли полотна здаються давно і багато разів уже баченими, коли замість насолоди величезна праця дорого вашому серцю колективу художників усупереч вашій волі викликає у вас критичний напрям думок, і радість огортає вас зовсім не в кожній залі, і питання, одне гостріше од другого, починають хвилювати вас і не дають спокою, – // важко тоді братись за перо* (О. Довженко).

Еліпс – стилістична фігура, побудована на пропуску слова чи словосполучення. Вживається для відтворення енергійності, схвилюваності, розгубленості. Використовується в публіцистиці й художній літературі. Оригінально застосував цю фігуру в новелі «Парубоцька справа» Марко Черемшина. Тут довго не називається персонаж твору; це збуджує уяву читача, напр.: *Такий, гей ясінь, високий та кучерявий. / А багачкий, гей жереповий прут. / Лице, гей зарукою мальоване, на бачках обертається, під шовковим вусом замикається, як братчиків цвіт. / Бровами плете дрібні віночки над голубим морем. / Як моргне, то днинка сміється. / Як гляне, то душа потопає. / Як заговорить, то сріблом розкидає...*

Замовчування – це стилістична фігура, що репрезентує обірване речення. Автор свідомо не закінчує думки, залишаючи читачеві можливість здогадатися, домислити, про що йдеться. Цією фігурою послуговуються для передачі напруженого психологічного стану мовця, напр.: *А там ... а там ... сину! Та й не доказала* (Т. Шевченко); *Гуде! ... В очах огонь... На мозок наче мур / Який наліг! ...*

Нічого не вбачаю ... / О! Це вже смерть! ... За тебе помираю! / А? Чорт? ... По душу вже? ... Тривай: / Неси мене... ти перше ... в рай, / А там ... уже ... Ух! Високо як! (М. Старицький).

Парцеляція – це прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення. У результаті членування одного речення, переважно складного або досить поширеного, виникає дві частини, з яких основна (більша) називається базовою, а менша – парцелятом. Стилістичний акцент зосереджується саме на парцеляті.

Парцельовані конструкції виконують у тексті змістопідсилювальну й ритмомелодійну функції. Парцелят набуває комунікативної самостійності й у такий спосіб привертає до себе увагу читача, ніби «випадаючи» з рівного ритму. Напр.: *На воротях, виражаючи нас, тужила мати. Сива, стара й безпорадна.*

Парцеляція є експресивним явищем усної мови. Її виникнення пояснюється тим, що в безпосередньому живому спілкуванні немає можливості все наперед продумати до останнього слова. У процесі говоріння виникає потреба інтонаційно виділити окремі одиниці, розширити й уточнити їх допоміжною інформацією. У художній мові парцеляція використовується для створення стилістичних ефектів живомовності, невимушеності, спонтанності спілкування.

Стилістичні синоніми – слова, тотожні за значенням, але різні за експресивно-емоційним забарвленням, сферою вживання, належністю до функціональних стилів мови. В одних рядах стилістичних синонімів стрижневе слово нейтральне, а решта – емоційно забарвлені, в інших – усі слова мають емоційно-експресивне забарвлення. Наприклад, *обличчя, лик і пика* означають одне й те саме поняття, але слово *обличчя* – нейтральне, *лик* – піднесено-урочисте, а *пика* – згрубіле, просторіччя. Поповнення синонімічних рядів відбувається завдяки новотворам. Наприклад, у мові засобів масової інформації чимало нових слів з емоційним (позитивно-оцінним чи негативно-оцінним) забарвленням: *початок – червень, притулок – прихисток, зв'язок – неперервність – тяглість, прірва – ями – безглиб, обмеженість – примітивізм – совковість* [23, с. 65].

Стилістичні синоніми – це паралельні конструкції, що мають спільне граматичне значення, однаковий лексичний склад, але відрізняються смисловими відтінками й стилістичними особливостями. Синонімічними бувають прості та складні, двоскладні й односкладні, повні й неповні речення, з однорідними, відокремленими членами

й без них, з прямим і непрямим порядком слів тощо.

Синонімічними бувають словосполучення й члени речення: *Сльози дитини – дитячі сльози; розмова щодо врожаю – розмова про урожай; пішов за грибами – пішов по гриби; він був бригадиром – він був за бригадира; прочитай листа – прочитав би ти листа.*

Прості речення вживаються в усіх стилях мовлення. Однак стилістичного забарвлення вони набувають залежно від способів вираження членів речення, інтонації, порядку слів тощо.

До стилістичних ресурсів простого речення належать способи вираження членів речення, особливі випадки використання однорідності, засоби зв'язку між однорідними членами, різновиди простих речень, порядок слів. Один зі засобів створення стилістичного забарвлення – синонімія вираження присудка. Присудки ускладненої форми, що є фразеологізованими дієслівно-іменними сполученнями, властиві книжним стилям – науковому, офіційно-діловому, частково публіцистичному; паралельні їм дієслівні прості присудки характерні для художнього й розмовного мовлення.

У монологічному мовленні поширені риторичні звертання, тобто такі, що не розраховані на відповідь. Це своєрідний стилістичний прийом для створення емоційно напруженого мовлення, активізації читача або слухача. Риторичні звертання – це звернення до назв людей, історичних осіб, явищ природи, абстрактних і конкретних понять. Вони використовуються в публіцистичних виступах, у поезії. Наприклад: *Ви, співці, славетні наші, ви, красо всього народу! Ви нам честь відрятували, вам ми винні нагороду!* (Леся Українка).

Певними стилістичними відтінками характеризуються вставні слова. У науковому, офіційно-діловому, публіцистичному стилях вони служать для логічного зв'язку в тексті. Це такі слова й словосполучення: *наприклад, отже, таким чином, щоправда, точніше, як на нашу думку, очевидно, по-перше* тощо.

У розмовному й художньому стилях вставні слова, словосполучення надають мовленню різних смислових та експресивних відтінків. Напр.: *Ну та й гарна ж, нівроку, удовина дочка!* (І. Нечуй-Левицький). *Ну що ти, на милість Божу, скажеш?* (С. Стельмах). *Іде Катерина у личаках – лихо тяжке! – і в одній свитині* (Т. Шевченко).

Складні речення найчастіше вживаються в книжних стилях, хоч трапляються й у розмовному мовленні. Здебільшого складні речення стилістично нейтральні. У науковому стилі переважають складнопідрядні речення, які

виражають складні причинові, часові, наслідкові та інші відношення.

У діловому стилі, поряд зі складнопідрядними, важливе значення мають прості речення, ускладнені однорідними й відокремленими членами.

Складносурядні речення використовуються в художньому стилі для змалювання описових картин. Такі описи характерні для творів М. Коцюбинського, Панаса Мирного, І. Нечуй-Левицького, М. Стельмаха, О. Гончара та ін.

Для передачі динамічності мовлення використовуються безособові складні речення, що теж властиво художньому стилю. Стилістичне використання складних речень залежить від тих частин, що їх утворюють, смислових зв'язків між ними, засобів граматичного зв'язку (сполучників, сполучних слів, інтонації) між їх частинами тощо.

Пряма мова є ознакою книжного мовлення й поширена в художньому стилі. Як компонент тексту, вона є засобом індивідуалізації мови літературних героїв. Особливо вдалою є індивідуалізація мови персонажів, передана в діалогічній формі. Діалогічне мовлення є ознакою розмовного стилю. У творах художньої літератури діалоги, переплітаючись з авторським мовленням, досягають високого ступеня експресивності.

Менш виразною є непряма мова, але й вона використовується в усному та писемному мовленні. Вона стилістично нейтральна, позбавлена експресивності.

Одним з різновидів прямої мови є цитування, характерне для наукового, публіцистичного й ділового стилів. Форми й розміри цитат можуть бути різні, але головне, щоб не було перекручено думок цитованого автора.

Важливим елементом синтаксичної будови тексту певного стилю є абзаци, які ділять текст на смислові частини. У науковому, діловому стилях переважає смисловий зв'язок між абзацами, а в художньому та публіцистичному абзаци можуть бути завершеними смисловими частинами тексту чи, навпаки, тісно пов'язаними повторами слів або речень.

Складні речення найуживаніші в книжній мові. Але це твердження не можна вважати абсолютним, бо такі типи речень властиві й розмовному мовленню й не мають обов'язкового стилістичного забарвлення книжності. Йдеться лише про те, що в книжних стилях цьому типові речень надається перевага, оскільки складні речення найкраще узгоджуються з такою рисою книжного мовлення, як логічність та інтелектуальність. Відомо, що синтаксичні конструкції здебільшого загальноживані, нейтральні, проте лексико-морфологічне наповнення їх може бути різним

за стилістичними властивостями. Складні речення є тим синтаксичним засобом, який дає змогу якнайкраще висловити й оформити складні логіко-поняттєві зв'язки. Тому складнопідрядні речення разом з простими поширеними становлять понад 80% від усіх речень, уживаних у наукових текстах.

Граматики і стилістики як мовознавчі дисципліни тісно взаємопов'язані, використовують багато спільних понять (синонімія, стилістичні фігури), однак якщо для граматики характерним є імператив, обов'язковість норми, то завдання стилістики – вивчати закономірності функціонування й структурну організацію суспільно зумовлених різновидів мови – функціональних стилів.

Стилїстика – основа розвитку національної мовної культури, вершина опанування мови. До цієї вершини йдеш усе життя, навчаючись уникати таких явищ, як зайві слова в контексті (плеоназм); невдалі, недоречні або неточні слова; надмірне калькування (суржик) або ультрапуризм (надмірна чистота, ігнорування запозичень – міжмовних чи міжстильових); явища інтерференції (перенесення наголошування слова, вимови звуків, словозміни з однієї мови: напр., рідної, в іншу мову, напр., ту, яка вивчається чи якою послуговується в певному виді діяльності); бідність синоніміки, мовні штампи; неправильна форма фразеологізму або ігнорування (напр., форм часу дієслова, ступенів порівняння прикметників і прислівників та ін.); неправильне утворення слів або граматичних форм слова (напр., через незнання) фразеологічних засобів образного мовлення; вживання віддієслівних іменників замість дієслів; неправильне узгодження слів або неправильна форма керування, порушення норм літературної мови; неправильне вживання службових слів; недоцільний порядок слів; неправильне розташування елементів складної синтаксичної конструкції (порядок головних і підрядних речень); громіздкі конструкції з нечітко вираженими відношеннями між їх частинами; паралельне синтаксичне сполучення логічно (або й експресивно) нерівноцінних частин висловлювання; нечітке вираження змісту тексту або його беззмістовність.

Стилїстика мови вивчає як стилістичні можливості мовних явищ, так і їх закономірності й стилістичну природу, тобто явище у складі системи.

Стилїстика мовлення аналізує своєрідність складу й функціонування окремих конкретних форм мовлення, практичної мовної діяльності. Через це об'єктами її вивчення є не лише специфічні засоби мови (скажімо, слово, речення), а й позамовні, екстралінгвістичні засоби, без яких нема й не може бути мовлення:

міміка, жести (рук, голови), рухи тіла, «мова» очей, реакція співрозмовника, обстановка (у писемній формі літературної мови це може передаватись описово). У стилістиці мовлення інтонація – не лише мовний засіб. Вона передбачає ще й такі ознаки: темп мовлення, паузи, тембр мовлення, словесний наголос, логічний наголос, мелодіку слова та фрази, інтонаційну динаміку фрази. Ці явища ще не достатньо висвітлені в лінгвістичній літературі, але ігнорувати їх – значить позбавляти стилістичні розвідки повноти, цілісності. Мовлення – це компонент складної комунікативної поведінки людини.

Власне стилістичні вправи – це вправи, які передбачають завдання на побудову синонімічних синтаксичних конструкцій (слів, словосполучень, речень, текстів). Синтаксична синонімія безпосередньо пов'язана з функціонуванням стилістичних фігур у текстах різних стилів. Різні стилістичні фігури в текстах можуть утворювати синонімічні пари. Пізнавально-функціональні вправи – це вправи, які передбачають завдання на розрізнення чи побудову синтаксичних фігур (парцеляції, еліпсу, градації, обірваних речень, тавтології, плеоназму тощо).

У таких вправах передбачено три рівні компетентності: рівень стандарту (на повторення вивченого в основній школі), академічний (на узагальнення вивченого в старшій школі) і професійний (розрахований на студентів-філологів, з перспективою подальшого викладання мови в загальноосвітній школі). Це дає змогу організувати послідовне, систематичне, перспективне навчання синтаксису спочатку учнів старших, пізніше випускних класів з перспективою подальшого навчання на філологічних факультетах. Рівень стандарту відповідає рівню знань учнів восьмих або дев'ятих класів; академічний рівень відповідає рівню знань учнів десятих або одинадцятих (дванадцятих) класів; професійний рівень відповідає рівню знань студентів філологічних факультетів. Крім трьох рівнів компетентності, власне стилістичні й пізнавально-функціональні вправи передбачають три рівні складності: репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький (творчий). Три рівні складності (репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький) і три рівні компетентності (стандарт, академічний і професійний) перебувають у діалектичній єдності: стилістичні й синтаксичні завдання об'єднані в одній вправі. Як власне стилістичні, так і пізнавально-функціональні вправи передбачають єдність оволодіння мовними знаннями й мовленням

через усну й писемну форму реалізації (висловлювання або текст).

Власне стилістичні вправи ґрунтуються на синтаксичній синонімії, пізнавально-функціональні – на використанні в текстах різних стилістичних фігур. Як власне стилістичні, так і пізнавально-функціональні вправи пов'язані з двома функціями мови – номінативною та комунікативною. Ці функції розкривають мовні (структурно-семантичні) і мовленнєві (прагматично-комунікативні) аспекти вивчення синтаксису.

Пропонуємо три види вправ, які містять функціональний підхід до вивчення синтаксису.

Вправа 1. Розшифруйте подані жести. Введіть опис і розшифруйте жести в реченні. До якого функціонального стилю можуть належати такі речення?

Наприклад: *потирання вуха – жест сумніву. Іванка чомусь весь час потирала вуха. Вона дуже сумнівалась у правдивості почутого (розмовний або художній стиль).*

Потирання вуха; відтягування комірця; чесання ший; потирання очей; прикриття рота; доторкання до носа; пальці в роті; руки складені гостроверхим дашком, підняті вгору пальці; руки складені гостроверхим дашком, опущені пальці; потирання долонь.

❖ Чи завжди міміка та жести інтерпретуються однаково?

Відомий німецький філософ І. Кант стверджував: «Рука – це видима частина мозку».

Кожен жест рідко використовується в «чистому» вигляді. Найчастіше жест, позу супроводжують відповідна міміка, вираз обличчя, постава. Не варто забувати, що тлумачення жестів на всій планеті неоднакове. Так, нахил голови згори вниз у нас – знак згоди, «так», а в Болгарії він означає «ні» (при цьому голову спочатку відхиляють назад). Тож, щоб не потрапити в халепу, частіше треба користуватись словами, а не жестами.

Вправа 2. Усно проаналізуйте ситуацію. Чи вдалою вийшла розмова начальника з підлеглим, про що вона могла бути? Чи можна точно передати ситуацію, не чуючи жодного слова з розмови між підлеглим і начальником? Запишіть міркування щодо поданої ситуації. До якого функціонального стилю належить створений текст? Чому? Які синтаксичні засоби використано в ньому?

Ви начальник і сидите в центрі кабінету за столом. Зайшов ваш підлеглий, на що ви встали й сіли на бокове крісло біля нього. Ви дивитесь підлеглому прямо в очі. Підлеглий при цьому почав терти очі, дивитись убік, відповідаючи на ваші запитання. На що Ви встали над ним, дивитесь зверху вниз поверх окулярів.

❖ Як можна класифікувати міміку й жести?

Є жести-символи. Наприклад, піднятий догори великий палець означає схвалення, найвищу оцінку. Жести-ілюстратори, супроводять мовлення, доповнюють сказане. Наприклад, ми розповідаємо, як проїхати кудись, і одночасно показуємо рукою напрям. Жести-регулятори застосовують під час зустрічей, прийомів. Вони можуть означати початок або кінець розмови. Таким жестом є рукостискання – знак довіри, поваги. Потиск руки має бути твердим і дуже довгим.

Вправа 3. Передайте за допомогою жестів поданий текст. Визначте, до якого функціонального стилю він належить. Чому? Перебудуйте поданий текст, щоб розповідь ішла від імені хлопця, з яким зустрілась дівчина. Проаналізуйте утворений текст.

У мене сьогодні зустріч з хлопцем, який мені дуже подобається, але який зовсім не звертає на мене увагу. Сьогодні потрібно виглядати якнайкраще, тому я зараз поправлю зачіску, бо щось мені вона не подобається, та й одяг якийсь не так пасує мені, як хотілось би.

- *О, привіт! – Дивно, він мене не чує? Треба якось привернути його увагу...*
- *Привіт, панно! (Дивно, чому він назвав мене панна?) О, ти сьогодні якась незвичайна... Яке у тебе гарне зап'ястя..., а волосся таке блискуче і м'яке...*

❖ Чому останнім часом активно вивчають невербальні засоби спілкування?

У діловому спілкуванні, опанувавши практику вербальних і невербальних засобів, можна сподіватись на перевагу перед партнером. «Читання» жестів, міміки сприяє формуванню точнішого уявлення про людину, з якою вступають у діловий контакт. Користуючись такою інформацією, можна уникнути небажаних вчинків і слів, що іноді роблять людей ворогами, можна викликати до себе симпатію та довіру, схилити на свій бік опонентів і зробити їх однодумцями. Отже, без сумніву, сучасній діловій людині обов'язково потрібно опановувати науку з такою незвичною назвою – боді-ленгвідж.

Висновки. Отже, пропонуване навчання синтаксису через функціональних підхід передбачає використання навчальних вправ з елементами стилістичного синтаксису й дидактичними текстами різних функціональних стилів, що сприяє формуванню в учнів мовленнєвої компетентності: вільно висловлюватись, створювати оригінальні тексти різних функціональних стилів мовлення, застосовувати інтерактивні та інноваційні методи навчання на заняттях у вищій і середній школі, використовувати комп'ютерні технології тощо.

Список використаних джерел

1. Арутюнова Н. Д. Синтаксис / Н. Д. Арутюнова // Общее языкознание: Внутренняя структура языка – М.: Наука, 1972. – С. 270–310.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посібник / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
3. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посібник / Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. – К.: Вища шк., 2005. – 270 с.
4. Вашуленко М. С. Перспективність і наступність у навчанні української мови в початковій і середній школі / Микола Вашуленко // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 2. – С. 15–20.
5. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / АН України, Ін-т укр. мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.
6. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць / К. Г. Городенська. – К.: Наук. думка, 1991. – 192 с.
7. Гуйванюк Н. В. Співвідношення об'єктивності та суб'єктивної модальності в реченні: навч. посібник / Н. В. Гуйванюк, В. А. Чолкан. – Чернівці: Рута, 1997. – 63 с.
8. Донченко Т. К. Інтеграція системно-описового, функціонально-стилістичного і комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення української мови / Тамара Донченко, Валентина Луценко // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 3. – С. 5–9.
9. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – К.: Наук. думка, 1982. – 212 с.
10. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови: Синтаксис: монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
11. Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М.: Наука, 1988. – 440 с.
12. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу / Н. Л. Іваницька. – К.: Вища шк., 1989. – 63 с.
13. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – Канада : Торонто, 2001. – 342 с.
14. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису в мовній освіті вчителів української мови та літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / І. О. Кухарчук. – К., 2006. – 20 с.
15. Ладыженская Т. А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся / Т. А. Ладыженская. – М.: Педагогика, 1975. – 255 с.
16. Матезиус В. О. Язык и стиль / В. О. Матезиус // Парижский лингвистический кружок / В. О. Матезиус. – М.: Прогресс, 1967. – С. 445–456.
17. Мельничайко В. Я. Робота з граматичними синонімами на уроках української мови в 4-8 класах: методичний посібник для вчителів / В. Я. Мельничайко. – К.: Рад. шк., 1975. – 144 с.
18. Одайник С. Ф. Формування мовленнєвих навичок учнів основної школи на уроках російської мови у процесі вивчення простого речення (у школах з українською мовою навчання): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / С. Ф. Одайник. – К., 2007. – 20 с.
19. Омельчук С. А. Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / С. А. Омельчук. – К., 2003. – 20 с.

References

1. Arutiunova, N. D. (1972). *Syntax*. In : General linguistics: Inner structure of language. Moscow: Nauka, 270–310. [In Russian]
2. Babich, N. D. (2003). *Practical stylistics and culture of the Ukrainian language: study guide*. Lviv: Svit. [in Ukrainian]
3. Bevzenko, S. P., Lytvyn, L. P., Semerenko, H. V. (2005). *Modern Ukrainian language. Syntax: study guide*. Kyiv: Vyshcha shk. [in Ukrainian]
4. Vashulenko, M. S. (1991). Prospects and continuity in teaching Ukrainian at primary and secondary school. *Ukrainian'ska mova i literatura v shkoli*, 2, 15–20. [in Ukrainian]
5. Vykhovanets', I. R. (1992). *Essays on functional syntax of the Ukrainian language*. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian]
6. Horodenska'ka, K. H. (1991). *Derivation of syntactical units*. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian]
7. Huivaniuk, N. V., Cholkan, V. A. (1997). *Correlation of objectivity and subjectivity of modality in the sentence: study guide*. Chernivtsi: Ruta. [in Ukrainian]
8. Donchenko, T. K. (2005). Integration of the system-descriptive, functional-stylistic and communicative-activity approaches to learning of the Ukrainian language. *Ukrainian'ska mova i literatura v shkoli*, 3, 5–9. [in Ukrainian]
9. Yermolenko, S. Ya. (1982). *Syntax and stylistic semantics*. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian]
10. Zahnikoa, A. P. (2001). *Theoretical grammar of the Ukrainian language: syntax: monograph*. Donetsk: DonNU. [in Ukrainian]
11. Zolotova, H. A. (1988). *Syntactical dictionary: Repertoire of elementary units of the Russian syntax*. Moscow: Nauka. [in Russian]
12. Ivanyts'ka, N. L. (1989). *Syntax of the simple sentence. Difficult cases for analysis*. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian]
13. Kurylo, O. (2001). *Attention to the modern Ukrainian literary language*. Canada : Toronto. [in Ukrainian]
14. Kukharchuk, I. O. (2006). *Communicative-activity approach to studying syntax in language education of teachers of the Ukrainian language and literature: author's abstract*. Kyiv. [in Ukrainian]
15. Ladyzhenskaia, T. A. (1975). *System of work on developing the students' coherent speech*. Moscow: Pedagogika. [in Russian]
16. Matezius, V. O. (1967). *Language and style*. Moscow: Progress, 445–456. [in Russian]
17. Mel'nychaiko, V. Ya. (1975). *Work with grammar synonyms at the lessons of Ukrainian in Forms 4-8: methodological guide for teachers*. Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian]
18. Odainyk, S. F. (2007). *Formation of speech skills of primary school pupils at the lessons of Russian during the study of simple sentences (in schools with Ukrainian language education): author's abstract*. Kyiv. [in Ukrainian]
19. Omel'chuk, S. A. (2003). *Formation of speech-communicative skills of primary school students at the final stage of studying syntax* author's abstract. Kyiv. [in Ukrainian]
20. Pentyliuk, M. I. (2007). *Culture of speech and stylistics*. Kyiv: Vezha. [in Ukrainian]
21. Plysko, K. M. (1978). *Teaching the syntax of the Ukrainian language*. Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian]
22. Pliushch, M. Ya. (2001). *Modern Ukrainian literary language: textbook*. 3rd ed. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian]
23. Ponomariv, O. D. (2006). *Stylistics of modern Ukrainian language*. Kyiv: Lybid'. [in Ukrainian]

20. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика: пробний підруч. для гімназій гуманітарного профілю / М. І. Пентилюк. – К.: Вежа, 2007. – 240 с.
21. Плиско К. М. Викладання синтаксису української мови / К. М. Плиско. – К.: Рад. шк., 1978. – 184 с.
22. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова: підручник / Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін.; за ред. М. Я. Плющ. – [3-тє вид. стер.]. – К.: Вища шк., 2001. – 430 с.
23. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: підручник / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 2006. – 248 с.
24. Шелехова Г. Т. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5–12 класи // Укл. Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосолова, Я. І. Остаф, за ред. Л. В. Скуратівського. – Київ–Ірпінь: Перун, 2005. – 176 с.
25. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
24. Shelekhova, H. T. (2005). *Curricula for general education institutions. The Ukrainian language. Forms 5–12*. Kyiv–Irpin': Perun. [in Ukrainian]
25. Shul'zhuk, K. F. (2004). *Syntax of the Ukrainian language: textbook*. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian]

Рецензент: Приходько М.І., д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Єрмоленко Світлана Іванівна

cvitlana.lana@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i19.2381

*Матеріал надійшов до редакції 01. 12. 2017 р.
Прийнято до друку 21. 12. 2017 р.*

Information about the author:

Yermolenko Svitlana Ivanivna

cvitlana.lana@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i19.2381

*Received at the editorial office 01. 12. 2017.
Accepted for publishing 21. 12. 2017.*